

ПРАВНИ РЕЖИМ КООПЕРАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ ПОДРУШТВАЉЕНЕ И ИНДИВИДУАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ

I

У првим послератним годинама Југославија је улагала велике напоре да повећа обим пољопривредне производње, као и продуктивност рада у овој области привреде. Сматрало се да се то може реализовати у првом реду стварањем крупних пољопривредних добара која ће бити у рукама државе, а исто тако и развијањем земљорадничког задругарства, и то, пре свега, задружних колективних газдинстава. То су у ствари била газдинства за заједничку обраду земље или сељачке радне задруге. Овакве радне задруге оснивале су се и шириле веома брзим темпом, тако да је, на пример, у току 1951. било скоро 7.000 сељачких радних задруга. У њих је било учлањено 14,7% од укупног броја домаћинстава и оне су обухватале 19,4% од укупних обрадивих површина у Југославији.

Међутим, из многих разлога сељачке радне задруге нису могле остварити оне резултате које смо од њих очекивали. На првом месту Југославија није располагала материјалним и техничким могућностима путем којих би рад у овим задругама био учињен продуктивнијим. Тако су често ове задруге представљале просто механичко спајање низа заосталих газдинстава на којима се и даље радило на стари и примитиван начин. Поред тога при стварању ових задруга често нису били поштовани демократски принципи и начело добровољности, на која је иначе тако упорно указивао Лењин, па је то чланове радних задруга чинило незаинтересованим за рад и успех оваквих газдинстава.

Због свега Југославија је почев од 1953. па надаље донела разне законске прописе и одређене економске мере на основу којих је било могућно напустити овакав метод социјалистичког преображаја пољопривреде какав су представљале сељачке радне задруге. Али, с друге стране, било је јасно да постепено напуштање овог метода подруштљавања индивидуалних поседа још никако не значи да би се тиме решио проблем све већег заостајања пољопривреде у односу на остале области привреде. У периоду од 1953. па до 1957. Југославија је, истина, настојала да омогући бржи развој ондашњих државних пољопривредних добара и сличних газдинстава, у чему су и остварени извесни резултати, али све је то било недовољно, пошто су ова газдинства обухватала само око 10% обрадивих површина, а све остало је припадало индивидуалним произво-

бачима. Дакле, суштина проблема била је и почетком педесетих година, као, уосталом, и све до данас, када друштвени сектор у пољопривреди има тек око 15% од свих обрадивих површина, — како и путем којих метода обезбедити већу продуктивност рада и већи обим продукције управо на индивидуалном сектору у пољопривреди. Југославија се, полазећи од сопствених искустава стечених у времену од 1945. до 1953. са сељачким радним задругама, као и имајући у виду искуства и неких других социјалистичких земаља, — није могла одредити за неку колективизацију села, пошто су се индивидуални произвођачи тешко мирили са свим солуцијама које би угрожавале и уопште доводиле у питање њихово власништво над земљом. Зато је требало наћи неки метод који би респектовао та права индивидуалних власника на земљу, али који би истовремено омогућио брзи развој пољопривреде на индивидуалном сектору.

Ми смо при том имали у виду, како то истиче Кардељ, да за нас колективизација земље није и не може бити никакав догматски фестиш. „Практички постоји само питање најпогоднијег метода и средства у социјалистичком преображају села. Зато за нас има свој смисао само такав његов облик и метод који даје веће а не мање економске резултате од приватног сељачког газдинства. А то је могуће само под условом да се читав процес одвија на бази материјалне заинтересованости оног од кога зависи успех такве, на нови начин организоване пољопривредне производње”.¹⁾

При решавању овог питања ми смо увек имали у виду дубоку везаност индивидуалног сељака за свој посед и наглашавали смо да се он и данас, у условима када у нашој земљи политичку власт и одлучујуће и кључне економске позиције држи у својим рукама радничка класа, — веома тешко одваја од њега. Ми се истовремено овом приликом сећамо и познатих речи Кауцког о томе када он говори о времену када ће, после једне социјалне револуције, доћи до преласка крупних капиталистичких газдинства и у индустрији и пољопривреди у друштвену својину и када ће самостална, чисто пољопривредна, ситна газдинства изгубити сваку привлачну снагу за своје сопственике. Кауцки је говорио да се самостално ситно пољопривредно газдинство у развијеним европским земљама крајем XIX века још одржавало или помоћу споредне зараде у индустрији, или помоћу најамног рада на крупним пољопривредним газдинствима, или, најзад, тамо где нема ни првог ни другог, него где ово газдинство иступа као тобожњи конкурент крупној пољопривредној производњи, — онда се ту одржавало само помоћу прекомерног и крајње исцрпљујућег рада, помоћу варварства, како је говорио Маркс. Али кад буде дошло до преласка свих крупних газдинстава у друштвену својину, кад се са свих страна око сељака буду појавиле социјалистичке латифундије, које више неће обрађивати бедни најамни робови, већ имућне задруге слободних и срећних људи, тада ће, закључује Кауцки, сељаци, уместо да беже са сопствене парцеле земље у град, још брже бежати са те парцеле земље у задружна крупна газдинства. И тако ће социјалистичка крупна произ-

1) Едвард Кардељ, Проблеми социјалистичке политике на селу, Београд, 1959, с. 47, 48.

водња имати да донесе сељаку не експропријацију већ спасавање од пакла за који га је везивала његова приватна својина.²⁾

Међутим, наводећи ове речи Кауцког, ми желимо да подвучемо да ова предвиђања не треба схватити буквално, као да би одмах, после преузимања власти од стране радних маса, после социјалистичке револуције, сви индивидуални сељаци одмах и с највећим одушевљењем приступили оваквим задругама, одричући се при том својине над својим поседима. До тога не би могло доћи одмах, пре него што се створе потребни економски и друштвени услови, ни у развијеним земљама Западне Европе, на које је мислио Кауцки, да је у њима неким случајем дошло до такве револуције, а утолико пре до тога није могло одмах доћи у нашој земљи, која је до 1941. била, као што се зна, типична заостала земља и која је десетак и више година после преузимања власти од стране радничке класе морала да улаже огромне напоре у вези с развијањем индустрије и осталих грана привреде, због чега није могла посветити довољно пажње пољопривреди. Зато она још није ни могла да створи таква крупна пољопривредна задружна и слична газдинства која би својом организацијом, својом техничком опремењеношћу и својом великом продуктивношћу рада толико одскакала изнад приватних индивидуалних газдинстава, да би тако неодољивом снагом привлачила себи индивидуалне сељаке и да би они са својом земљом радо улазили у оваква газдинства. Да би се у нашим условима до овога могло доћи, биће потребан свакако један дужи процес. За то време морају се у реконструкцији наше пољопривреде тражити и поступно примењивати извесне еластичне, али зато не мање ефикасне форме, помоћу којих ће се моћи модернизовати и повећати наша пољопривредна производња, а при чему се неће морати дирати у најосетљивије место у менталитету и психологији нашег индивидуалног сељака, у питању својине над његовим поседом.

У вези са овим требало би се за тренутак поново вратити на положај ситних робних произвођача, међу којима и на положај индивидуалних сељака у капитализму. Лењин је истицао да капитализам у начелу тежи да сваку ситну робну производњу, пре или после на одређеном ступњу, претвори у капиталистичку. У вези с овим Лењин подвлачи да је са прогресом крупне производње нераздвојно везан „пораст пролетаризације и експропријације сеоског становништва, повећање броја парцелних газдинстава и броја сељака чији главни извор за егзистенцију постају узгредне зараде, јачање беде у средњем сељачком становништву, код кога су се услови газдинстава највише погоршали”.³⁾ Због тога ситна робна производња у капитализму не може да остане изолована. Њу капитализам или директно потискује и уништава, или је на посредан начин, економским путем, укључује и уклапа у свој механизам и присиљава је да ради за његов рачун и у његовом интересу, при чему ова ситна робна производња формално задржава своју самосталност. На овај начин се у капиталистичком друштвеном систему мења карактер ситне робне производње и она постаје део укупне капиталистичке производње. Овај по-

2) Карл Кауцки, Аграрно питање, Београд, 1953. с. 294, 295.

3) В. И. Лењин, Аграрно питање и „критичари Маркса”, Београд, 1954, с. 111.

средни метод везивања индивидуалних сељака као самосталних ситних робних произвођача за капиталистичку привреду, и то преко прерађивачке индустрије, трговине, банака, задружних организација и слично, капитализам је обилато и широко користио да би се пробио у пољопривреду, заобилазећи при том приватну својину над земљом и не дирајући у њу.⁴⁾

Сада се, имајући све ово у виду, поставило питање које је за нас изванредно интересантно: зашто у нашим савременим условима социјалистичка привреда не би могла на сличан начин да веже за себе, ако не све, а оно бар знатан број ситних робних произвођача на селу, да их на овај или онај начин укључи у социјалистичке облике производње, а да при том за извесно време не задире у њихову приватну својину над земљом и у њихову самосталност као робних произвођача?⁵⁾

Још је Кауцки предвиђао да ће освајање политичке власти од стране радничке класе и подруштвљење индустрије и осталих привредних грана које су са њом уско повезане имати одређеног утицаја и на пољопривреду и да ће у вези с тим све веће сједињавање пољопривредне и индустријске производње, односно индустријализација пољопривреде, допринијети све већем подруштвљењу и саме пољопривредне производње и јачању социјалистичких елемената у овој области привреде. Кауцки у вези с овим, више примера ради, наводи да ће се сељаци који производе шећерну репу, без икакве експропријације, него просто подруштвљењем фабрика шећера, већ претворити од делимичних радника капиталистичких предузећа у делимичне раднике друштвених предузећа. То би исто важило и за произвођаче млека према фабрикама за прераду млечних производа, затим за произвођаче хмеља, грозља, жита, итд. у односу на предузећа која се баве прерадом ових производа, а која ће после социјалистичке револуције бити подруштвљена. На овај начин ће непаразитска ситна сељачка газдинства постати карице друштвене производње, пошто ће национализацијом пољопривредне индустрије, која за свој рад троши аграрне сировине и од које, с друге стране, зависе сами пољопривредници, — власт државе и друштва над овим газдинствима бити велика. Али то не би доводило до поробљавања и експлоатације оваквих ситних газдинстава од стране државе, него би, напротив, сељаци пољопривредни радници могли у перспективи постати нарочито цењена радна снага.⁶⁾

Наравно, ни Кауцки ни класици марксизма-лењинизма уопште нису ни могли нити су желели да детаљно предвиде и пропишу све форме и све методе помоћу којих ће се у једној земљи спроводити социјалистички преображај пољопривреде. То ће, као што је познато, зависити од низа конкретних историјских, економских, друштвено-политичких и осталих околности које владају у свакој појединој земљи која изграђује социјализам. Али, оно што је нужно и неопходно овде подвући, то је да се у нашим садашњим условима може приступити одлучним мерама у вези с модернизацијом пољопривредне производње, у вези с унапређењем по-

4) Хилмија Хасанагић, Аграрно и сељачко питање (Проблеми пољопривреде у Југославији, Београд, 1956), с. 64, 65.

5) Хилмија Хасанагић, исто, с. 65.

6) Карл Каутски, Аграрно питање, с. 291—293, 431.

љопривреде уопште и, посебно, на газдинствима индивидуалних сељака и без промене својинских односа на селу.

Као што је познато, до значајних квалитативних промена у пољопривредној производњи у нас није могло доћи без великих инвестиционих средстава, а та средства се не могу реализовати на бази ситног сељачког поседа, па зато индивидуални сељаци не могу бити носиоци проширене репродукције и нових метода у обради земље у нашој пољопривреди. У ствари, само индивидуално сељачко газдинство нема материјалних снага за озбиљније унапређивање пољопривредне производње, а без озбиљног повећања производње не може се у нашим условима ни замислити социјалистички преображај села. Међутим, иако ми у вези с реконструкцијом наше пољопривреде не идемо по сваку цену на измену својинских односа на селу, ми смо од 1956. па наовамо стали на гледиште да је за модернизацију и подизање наше пољопривреде неопходно ићи на подруштвљење самог процеса рада и на имањима индивидуалних земљорадника, и то у првом реду преко општинских земљорадничких задруга и њихових производних јединица. Ми настојимо да то остваримо тиме што ћемо овим задругама ставити на располагање потребне кредите и што ћемо их снабдевати свим модерним средствима за производњу. Тако ће земљорадничке задруге, управљајући друштвеним средствима за производњу, организовати модерну обраду земље и на индивидуалним газдинствима и тиме постепено остваривати удруживање индивидуалних произвођача у социјалистичке пољопривредне организације, и то на бази друштвених средстава за производњу.

Из овог произилази да је суштина наше економске политике на селу имала да буде у постепеном подруштвљењу процеса пољопривредне производње и процеса проширене репродукције у овој области привреде. Ово би се имало спроводити путем повећања и развијања основних средстава за производњу, на првом месту у оквиру општинских земљорадничких задруга, и то, што је најважније, не дирајући и ничим не угрожавајући приватно власништво индивидуалних сељака над земљом. Овакав метод реконструкције наше пољопривреде претпоставља један систем најуже сарадње између општинских земљорадничких задруга и индивидуалних газдинстава и он се почео примењивати у Југославији од 1955. и нарочито од 1956. и 1957. Овај систем познат је код нас под називом кооперација и заснива се на потпуно слободним уговорним односима између индивидуалних произвођача и земљорадничких задруга и пољопривредних добара и на њиховим заједничким економским интересима.

Треба свакако напоменути још и то да овај метод унапређења и реконструкције наше пољопривреде представља једну еластичну форму која, не дирајући у својинска питања, омогућава квалитативне и одлучујуће промене у вези са самим начином пољопривредне производње. Јер, како је категорички тврдио Кауцки, „револуција за којом ми тежимо, није правна, већ економска револуција, она не представља преврат у односима својине, већ преврат у начину производње. (Подвукао К. К.). Њен циљ није укидање приватне својине, него укидање капиталистичког начин производње; она тражи укидање приватне својине само утолико

уколико је то средство за укидање капиталистичког начина производње. Највеће тешкоће које се супротстављају социјализму не леже у правној него у економској области". Овде се ради, како исти аутор каже на једном другом месту, о суштини ствари, а не о имениу, о економским дејствима, а не о правним категоријама.⁷⁾ Зато и ми, у овој ситуацији ако можемо постићи одлучујуће промене и једну врсту преврата и квалитативног скока у начину производње у области пољопривреде и без дирања у право својине инокосних сељака на земљу, не морамо ићи на неке административне и насилне мере у погледу промене својинских односа на селу, утолико пре кад из сопственог искуства знамо да би их индивидуални сељаци врло нерадо прихватили.

Уосталом, у вези са овим треба подсетити и на то да се социјалистичка реконструкција пољопривреде не мора спроводити само и искључиво путем стварања крупних задружних и сличних газдинстава, пошто само постојање оваквих газдинстава још не мора значити да је овде реч о крупној пољопривредној производњи. Критеријум по коме се утврђује да ли се на неком газдинству организује и спроводи крупна или ситна производња није само величина дотичног газдинства, број хектара, итд., јер се и на оваквим „крупним“ газдинствима, као што је говорио Лењин, може радити на стари и примитиван начин (као што је то, био случај са добрим делом наших сељачких радних задруга до 1953.). С други стране, како даље подвлачи Лењин, може се развијати модерна, интензивна, и у ствари крупна пољопривредна производња, наравно уз већа улагања, и на малим поседима, малим по броју хектара.⁸⁾

II

Сада, пошто смо укратко изложили теоријско-правне основе на којима је настала кооперација између индивидуалне економије и земљорадничких задруга и пољопривредних добара, односно подруштвене економије у пољопривреди, — треба подвући да правни режим ове кооперације није свуда био исти и да је он зависио од типова кооперације и од гране пољопривреде. Треба, пре свега рећи да су, на пример, у оквиру кооперације у ратарству већ од 1957. па надаље постојали виши или развијенији и нижи облици кооперације.

А. Виши облици кооперације

Општа одлика виших или развијенијих облика кооперације састоји се у томе што овде земљорадничка задруга, односно пољопривредно добро и индивидуални произвођачи заједнички улажу рад и средства за производњу, заједнички носе ризик, а остварене приходе деле — или би бар требало да деле, пошто се принципипјелно томе тежи, — у сразмери која

7) Карл Каутски, *Аграрно питање*, с. 327, 432.

8) В. И. Лењин, *Сочиненија*, том IV, издање IV, с. 116.

одговара вредности уложених средстава, рада и репродукционог материјала сваке од ових двеју страна. Пореске и сличне обавезе према заједници сноси индивидуални произвођач.

Код овог облика кооперације задруга или добро узима на себе обавезу да својим машинама обради земљу индивидуалног сељака (подразумевајући овде дубоко орање, сетву, жетву итд.), као и да му стави на располагање сав репродукциони материјал. Сељак се обавезује да ће својом радном снагом и радном снагом својих укућана или евентуално и својом запрегом обавити тачно предвиђене послове, на пример, у вези с превозом и растурањем вештачког ђубрива, дрљањем, плевљењем белих жита, сакупљањем снопова, окопавањем кукуруза, итд. Сељак се такође обавезује да извезе на своје парцеле и стајско ђубре, ако га има. Сви радови које ће обавити и материјал који ће дати било задруга или добро, било произвођач унапред се процењују и уносе у уговор. Вредност радова и репродукционог материјала који ће дати задруга, односно добро или индивидуални произвођач уноси се у уговор или у фиксним износима, или се то одређује у виду процента којим се учествује у укупној расподели остварене производње. У ствари, у оба случаја партнерима је на основу збира свих ставки одређен укупан проценат у расподели добијених производа. Остварена производња дели се између оба партнера, као што видимо, сразмерно учешћу у трошковима производње које је сваки од њих имао. Уколико један партнер не изврши извесне радове у одређеном року или ако квалитет обављених радова не одговара условима предвиђеним уговором, онда те радове преузима и изводи други партнер, с тим што му се у одговарајућој сразмери повећава проценат његовог учешћа у расподели остварене производње.

Овај облик кооперације има две варијанте, и то у зависности од начина на који се обрачунава рента на земљу коју уноси индивидуални произвођач.

По првој варијанти вредност ренте за земљу која се обрађује на овај начин не одређује се у фиксном износу, него се уговором сељаку признаје да на име ренте може у одређеном проценту учествовати у расподели укупног приноса који ће се остварити на основу овакве сарадње између њега и задруге или добра. Иначе, овај облик има у себи све битне одлике којима се карактеришу виши облици кооперације.

Наведени облик кооперације омогућава власницима земље да добију већи износ ренте уколико буду остварени већи принципи на тој земљи. На овај начин сељаци у ствари захтевају једним делом и диференцијалну ренту која је настала на основу већих улагања које је извршила задруга или добро. Буду ли, обрнуто, приноси мањи зато што улагања нису била довољна или зато што се партнери нису довољно ангажовали у вези с обрадом земље, онда ће и апсолутни износи које ће сељак добити на име ренте бити мањи. Економски интереси оба партнера су овде међусобно уско повезани. Они заједнички сnose ризик и уколико заједничким трудом буду постигли веће и боље резултате, у том случају ће и њихови приходи бити већи. Овај систем у довољној мери стимулира и индивидуалне сељаке и земљорадничке задруге и добра, али је он ипак знатно

повољнији за ове прве, и то с обзиром на то да им омогућава убирање диференцијалне ренте која се створила углавном без њихове заслуге.

И код друге варијанте, укупно остварени приход дели се између задруге или добра и произвођача сразмерно учешћу у трошковима производње, али се пре саме поделе прихода одбија већ раније уговором фиксно утврђени износ ренте који се исплаћује индивидуалном произвођачу. Исто тако одбијају се трошкови осигурања и исплаћују се задрузи или добру пошто су они претходно извршили осигурање устава. Овај начин обрачунавања ренте не дозвољава индивидуалном власнику земље да на основу свог права власништва захвата и онај део чистог прихода који је у ствари резултат додајних улагања задруге, односно пољопривредног добра.

Напред описана варијанта представља погодан облик кооперације који има извесних преимућстава у односу на остале облике, пошто се њиме, с једне стране, остварује, комплетно организовање пољопривредне производње на савременој основи, а, с друге стране, постиже се уско повезивање економских интереса задруге или добра и самог индивидуалног произвођача. На овај начин, под сасвим реалним условима, обезбеђена је економска заинтересованост и једне и друге стране.

Б. Нижњи облици кооперације

а) Пружање услуга индивидуалним земљорадницима

Ово би био најпростији облик кооперације у ратарству и он се састоји у томе што земљорадничке задруге и добра набављају и продају индивидуалним произвођачима квалитетно семе, вештачка ђубрива, средства за заштиту биља и што им својим машинама пружају разне услуге у вези са обрадом земље. Услуге се пружају и задругарима и незадругарима, при чему се услуге задругарима рачунају нешто јевтиније, обично за 10%. Све услуге се пружају или за готов новац или уз плаћање у натуру. Ове услуге се могу вршити и на кредит.

Код овог облика сарадње треба поменути три варијанте, и то: комплексну обраду земље индивидуалног сељака пољопривредним машинама, кредитирање производње и кооперацију између друштвеног сектора и групе индивидуалних сељака у обради земље.

Код прве варијанте друштвени сектор преузима на себе обавезу да помоћу својих машина у потпуности обради земљу индивидуалног произвођача, док индивидуални произвођач даје потребан репродукциони материјал и радну снагу. Овом формом кооперације задруга или добро prima обавезу да у најпогоднијим роковима и благовремено изврши све машинске радове и тако обезбеди повећање приноса. На овај начин се произвођач везује за средства за производњу којима располаже друштво и тиме се постижу већа продуктивност рада и већи принос на земљи индивидуалних сељака.

Друга варијанта овог облика кооперације одликује се тиме што у овом случају друштвени сектор узима на себе обавезу да својим машинама обави не само све радове на имању индивидуалног произвођача по унапред уговореним ценама, већ он даје и свој репродукциони материјал (семе, вештачко ђубриво итд.), затим му пружа разне услуге и савете преко својих стручњака, и то све с тим да индивидуални произвођач плати вредност свих услуга, радова и материјала тек после скидања усева. Код овог облика сарадње вредност свих радова које пружају задруга или добро својим машинама може се уговорити и у природи. Индивидуални произвођач се, са своје стране, обавезује да ће усеви осигурати против елементарних непогода, што ће задруга или добро исплатити на његов рачун, и да ће благовремено обавити радове око растурања вештачких ђубрива или да ће тражити на време помоћ друштвеног сектора, ако ове радове не би сам могао обавити, како не би трпела производња.

Овај облик кооперације пружа доста широке могућности за унапређење и повећање пољопривреде производње, пошто су њиме обухваћене разне мере које свакако доприносе повећању приноса и од чега имају користи и друштвени сектор и сам произвођач. Овакав начин обраде индивидуални сељак сигурно не би сам могао да спроведе својим оскудним средствима. Наравно, и у овом случају сељак сам располаже приходима са земље, али с тим да је дужан исплатити задрузи или пољопривредном добру вредност репродукционог материјала и услуга.

Код треће варијанте задруга или добро склапа уговор о обради земље с групом индивидуалних сељака чије се парцеле налазе у непосредној близини. Задруге или добра у овом случају дају индивидуалним сељацима, уколико се они сви сложе да приступе оваквом уговору, попуст од 10 до 20% од нормалне цене услуга, и то у зависности од укупне величине комплекса парцела који се на овај начин може образовати. Оваквој групи произвођача задруге и добра дају приоритет у кредитирању семеном, вештачким ђубривом и средствима за заштиту биља и нарочито у услугама машинског парка. Са своје стране, овакве групе произвођача се обавезују да ће користити све машине којима располаже друштвени сектор, а тако исто и семе и вештачка ђубрива. Друштво на овај начин постиже на потпуно добровољној основи стварање већих комплекса за обраду, чиме се у ствари много економичније искоришћава машински парк. Ово је од изузетне важности за нашу пољопривреду, нарочито када се имају у виду ограмна расцепканост и растуреност поседа у нашој земљи и велике тешкоће на које се досад наилазило у вези са спровођењем законских прописа о комасацији. Ова варијанта постаће актуелна касније са усвајањем Закона о удруженом раду од 25. XI 1976., чиме ће се олакшати спровођење комасације у појединим регионима.

Иако се у свим овим случајевима не може говорити о производној кооперацији у правом смислу, пошто индивидуални произвођачи имају само обавезу да друштвеном сектору плате услуге које им он пружа, а сами потпуно слободно располаже свим приходима које остваре на земљи, — ипак и овде има извесних нових елемената којих раније није било у односима између задруга и индивидуалних произвођача. Наиме, кроз ове облике сарадње постиже се благовремена и модерна обрада земље, предвиђа

се и чак чини обавезним употреба вештачких ђубрива и примена разних агротехничких мера и остварују се извесни облици добровољног груписања земљишних парцела, што све доприноси унапређењу и повећању пољопривредне производње

б) Контрахирање

Кроз овај облик сарадње између друштвеног сектора и индивидуалних произвођача даје се произвођачима бескаматни аванс у новцу и још чешће у виду репродукционог материјала, услуга машинског парка, заштитних средстава и осигурања усева. Мада је овај облик сарадње између задруга односно пољопривредних добара и индивидуалних сељака био познат и раније, ипак се и овде могу наћи извесни елементи који представљају нешто ново у односу на протекли период. То се види, пре свега, по обавезама које сељаци преузимају у вези с применом разних агротехничких мера и слично. На пример, склапајући уговор о контрахирању индивидуални произвођач се обавезује да ће преузети вештачко ђубриво у прописаним количинама, затим квалитетно и запрашено семе, да ће користити машинске услуге задруга или добара, да ће признати трошкове осигурања и да ће, најзад, после жетве продати задрузи одређене количине аграрних производа који су били предмет контрахирања.

в) Закуп земље

Добар број општих земљорадничких задруга, уколико не ступи са индивидуалним сељацима у више облике кооперације, узима њихову земљу у закуп и обрађује је обично у оквиру својих економија. Најчешће земљу дају у закуп лица која се баве разним непољопривредним делатностима (радници и службеници), а имају нешто земље у селу, или су пак то земљорадници без довољно радне снаге или без инвентара и радне стоке, каквих данас има у Југославији све више. Земљорадничке задруге, узимајући земљу у закуп, склапају уговоре са власницима о трајању закупног односа и о висини закупа. Задруге теже томе да склопе уговоре на дужи рок, јер им се тек у том случају исплати да предузимају низ агротехничких и других мера у вези с побољшањем плодности тла, итд., док сељаци опет теже да закупни однос буде по могућности што краћи. Досад су уговори о закупу склопани на једну до две, а ређе на две до пет година. Висина закупа веома варира, у зависности од квалитета земље, од тога да ли се у дотичном крају нуде мање или веће површине у закуп, итд.

У вези с овим треба додати да данас на нашем селу све више срећемо појаву да многи власници земље, који су прешли на рад у индустрију и друге непољопривредне делатности, постепено напуштају земљу или су спремни да је сасвим напусте, па је зато ређе обрађују у својој режији, а много чешће је дају у наполицу или је нуде у закуп или на продају. На овај начин се у ствари може вршити подруштљавање земље без икакве ванекономске принуде. Земљорадничке задруге су почеле да користе ове могућности и да купују земљу или да је узимају у дугогодишњи закуп и

да тако на овим површинама, најчешће преко својих економија, организују модерну производњу.

И у осталим гранама пољопривреде као што су сточарство, воћарство и дугогодишњи засади, повртарство, производња индустријског биља, могу се срести разноврсни облици кооперације између подруштвљене и индивидуалне економије у овој области привреде чији је правни режим прилагођен карактеру и специфичним условима производње у свакој посебној грани.

III

У периоду од 1975. па све до данас кооперација између индивидуалних власника земље и задруга и пољопривредних добара била је прихваћена у најширим сразмерама, иако уз извесна колебања и одређене тешкоће, и показала се економски потпуно оправданом, што нарочито важи за ниже видове кооперације. Индивидуални пољопривредни произвођачи нашла су економског интереса у сарадњи са друштвеним сектором у пољопривреди, пошто су тако уз помоћ задруга и пољопривредних добара могли да остварују знатно веће приносе него раније, и то не само у области биљне производње него и у осталим гранама пољопривреде, а пре свега у сточарству.

Југославија је настојала да, регулишући правни режим кооперације између индивидуалне и подруштвљене економије у области пољопривреде, не створи могућности и услове за примену неких административних мера путем којих би се евентуално покушало да се присиле индивидуални власници да и против своје воље прихвате поједине облике сарадње са друштвеним сектором у домену аграрне производње. Зато су са потребном опрезношћу и формулисале поједине одредбе у законским текстовима који се односе на учлањивање индивидуалних сељака у пољопривредне задруге, у којима се као услов за чланство предвиђају извесни обавезни облици сарадње са задругама. То исто важи и за прописе који се односе на минимум агротехничких мера које на својим газдинствима морају примењивати индивидуални сељаци и у чему им могу кроз поједине видове кооперације пружити помоћ и земљорадничке задруге. Слична је ситуација и са прописима који се тичу услова под којима се може вршити комасација уситњених и растурених земљишних парцела индивидуалних власника.

Упркос томе што се правни режим у оквиру кога се развијала сарадња између подруштвљене и индивидуалне економије у области пољопривреде до почетка седамдесетих година показао као довољно еластичан и погодан и упркос томе што су у оквиру ове кооперације били постигнути значајни резултати у модернизовању и унапређењу пољопривредне производње, — ипак су се у том режиму све више испољавале и разне слабости и недостаци. То се, пре свега, огледало у томе што нису у довољној мери респектована права задружних организација и друштвених газдинстава у вези са оваквим облицима сарадње са индивидуалним власницима, што лије био на најадекватнији начин регулисан положај ових привредних организација у читавом систему репродукције у привреди, као и у систему

расподеле, затим што није такође био довољно решен ни довољно загарантован положај индивидуалних власника који су се јављали као партнери поменутих организација у оквиру овакве кооперације.

IV

Нови Устав Југославије од фебруара 1974. и нарочито Закон о удруженом раду из новембра 1976, с обзиром на оно што је напред речено, — посвећују највећу пажњу правном режиму којим се регулише кооперација између индивидуалне и подруштвене економије у пољопривреди. Тако се у чл. 61. Устава наглашава да на основу личног рада земљорадници имају, у начелу, исти положај и у основи иста права као и радници у удруженом раду друштвеним средствима. Оваква права они имају и у погледу удруживања рада и средстава, као и у односима размене на тржишту и кредитним односима.

У чл. 62. Устава каже се да земљорадници могу свој рад и средства рада удруживати у земљорадничке задруге и друге облике удруживања земљорадника или их удруживати са организацијама удруженог рада. Ова одредба је, како ћемо видети нешто касније, од посебног интереса и важности за развој земљорадничког задругарства, пошто су се на основу ње створиле могућности да се уместо задруга и уз њих развијају и други облици повезивања земљорадника и то, пре свега, са појединим пољопривредним добрима, комбинатима и слично.

У даљем тексту истог овог члана подвлачи се да земљорадничка задруга има, у принципу, положај, права, обавезе и одговорности организације удруженог рада. У четвртом ставу истог овог члана каже се да из дохотка који земљорадничка задруга оствари својим радом и пословањем земљорадницима, који у задрузи удружују свој рад и своја средства, припада део дохотка сразмерно доприносу који су они у остваривању тог дохотка дали својим радом и удруживањем средстава, односно сарањом са задругом.

У чл. 63. се посебно подвлачи да земљорадници који свој рад и средства рада удружују непосредно или преко земљорадничке задруге или неког другог облика удруживања земљорадника са другом организацијом удруженог рада и са њом трајно сарађују, — управљају равноправно са радницима те организације заједничким пословима, затим скупно одлучују о заједнички оствареном дохотку и учествују у њиховој расподели према свом доприносу у остваривању тог дохотка и сагласно са већ раније склопљеним самоуправним споразумом.

Закон о удруженом раду ближе разрађује и детаљније конкретизује основне уставне принципе из домена земљорадничког задругарства и уопште удруживања индивидуалних пољопривредних произвођача. Тако се у чл. 31. овог Закона, у ставу 2. и 3. каже да земљорадници слободно одлучују о удруживању у земљорадничке задруге и друге облике удруживања земљорадника и да они задржавају право својине на земљишту, односно на средствима која удружују у земљорадничку задругу, осим ако уговором о удруживању није другачије одређено.

Чл. 276, став 1. Закона о удруженом раду говори о томе да удружени земљорадници самостално, заједно и равноправно управљају радом и пословањем задруге, уређују међусобне односе у раду, у стицању дохотка и распоређивању дохотка и чистог дохотка и слично.

У чл. 276, ст. 2. истог Закона каже се да ако одребене послове у земљорадничкој задрузи обављају радници, онда су они у остваривању својих права и обавеза у задрузи равноправни са удруженим земљорадницима. У чл. 277. наглашава се да се права удружених земљорадника по основу личног рада у земљорадничкој задрузи утврђују сходно правима која имају радници у удруженом раду друштвеним средствима по основу текућег и минулог рада, а зависно од материјалних могућности за њихово остваривање. У чл. 278. изричито се подвлачи да земљорадничка задруга има, у начелу, исти положај, права, обавезе и одговорности као и друге радне организације, а нешто даље у Закону се подвлачи да се у оквиру земљорадничке задруге могу конституисати једна или више основних организација удруженог рада.

Аутори Закона о удруженом раду с правом су водили рачуна о условима под којима се у оквиру земљорадничке задруге могу оснивати поједине организације удруженог рада, а тако исто и како ће оне функционисати. Зато се у чл. 280. предвиђа да се односи између удружених земљорадника и радника у основној организацији у саставу земљорадничке задруге, односно између удружених земљорадника или радника у тој основној организацији и радника у радној заједници, — уређују самоуправним споразумом у складу са законом. Овим самоуправним споразумом може се предвидети да је основна организација у саставу земљорадничке задруге дужна да обавља послове првенствено за удружене земљораднике, да не може без пристанка удружених земљорадника мењати предмет свог пословања или се издвојити из састава задруге, ако би се њеним издавањем отежао нормалан рад и пословање задруге.

Члан 287. Закона посвећен је изванредно важном и веома осетљивом питању и односи се на одговорност задруге и њених чланова за преузете обавезе. Ту се подвучи да земљорадничка задруга одговара за преузете обавезе средствима којима располаже. Ако је у земљорадничкој задрузи формирана основна организација удруженог рада, онда за обавезе задруге одговара и та основна организација, и то супсидијарно или солидарно, тј. онако како је то предвиђено самоуправним споразумом. Уколико се обавезе земљорадничке задруге нису могле измирити на овакав начин, како је то напред наведено, у том случају за те обавезе одговарају супсидијарно и удружени земљорадници, и то средствима која су удружили у задругу, изузев својим пољопривредним земљиштем, у складу са самоуправним споразумом о удруживању у задругу и уговором који су закључили са задругом којим је регулисано питање својине над земљом чланова земљорадничке задруге.

Посебну пажњу заслужују оне одредбе Закона о удруженом раду у којима се изричито утврђује могућност конституисања основне организације коопераната, и то од стране удружених земљорадника и од стране радника. Закон у члановима 292. и 293. полази од става о потреби органи-

зовања земљорадника у основне организације коопераната и у оним случајевима када земљорадници непосредно удружују свој рад, земљиште и друга средства у оквиру трајне сарадње са организацијама удруженог рада. Закон предвиђа обавезу такве организације удруженог рада да подстиче организовање основне организације коопераната и предузима потребне мере да дође до њеног организовања. Према овом Закону основна организација коопераната може по своме саставу бити: једнотипна — када је организована само од удружених земљорадника, и мешовита — када је организована и од удружених земљорадника и од радника. Специфичност положаја једнотипне основне организације коопераната огледа се у начину одређивања односа и стицању и расподела чистог дохотка и других међусобних односа земљорадника који су у њој организовани. Наиме, и у тим односима примењују се начела расподеле која важе за земљорадничке задруге.⁹⁾

Закон о удруженом раду, у чл. 294, предвиђа да одлуку о конституисању основне организације коопераната доносе земљорадници, и то: или сами или заједно са радницима у организацији удруженог рада са којом остварују трајну сарадњу. На основу ове одлуке земљорадници сами или заједно са поменутиим радницима закључују самоуправни споразум којим утврђују услове и начин удруживања, као и међусобна права, обавезе и одговорности. Занимљиво је подвући да се оваквим самоуправним споразумом не може искључити ни ограничити право других земљорадника да под једнаким условима приступе основној организацији коопераната, чиме се елиминише могућност појаве монополистичких тенденција у области кооперације у пољопривреди. На крају овог члана каже се да уколико не постоје потребни услови да би се могла створити основна организација коопераната, онда у том случају основна организација удруженог рада може закључивати уговоре о трајној сарадњи непосредно са појединим земљорадницима.

У Закону се говори и о нижим видовима кооперације у пољопривреди. Тако се у чл. 299, предвиђа да индивидуални земљорадници, који привремено или трајно и без заједничког ризика сарађују са земљорадничком задругом, односно са основном или другом организацијом удруженог рада, остварују своја права у складу са самоуправним споразумом о оснивању те задруге или друге организације удруженог рада и њиховим статутом. Треба међутим, додати да се међусобни односи који произилазе из ових облика сарадње регулишу уговором, а не самоуправним споразумом. Овај уговор закључује индивидуални земљорадник са задругом, односно са другом организацијом удруженог рада, у складу са начелима која важе за удруживање земљорадника у задруге, односно за заснивање трајне сарадње са другим организацијама удруженог рада.

Требало би, најзад, посебно нагласити да Закон о удруженом раду, у чл. 300, предвиђа да се земљорадничке задруге и основне организације у њиховом саставу, друге врсте удружења земљорадника, као и друге ор-

⁹⁾ Едвард Кардељ, Образложење Нацрта закона о удруженом раду, Београд, 1976, стр. 29.

ганизације удруженог рада са којима су земљорадници непосредно или преко својих задруга или других сличних асоцијација удружили свој рад, земљу и друга средства, — могу удруживати у задружне савезе и друга општа удружења, у складу са законом. Овакви задружни савези или слична општа удружења, у оквиру права и дужности утврђених њиховим статутима, учествују у покретању иницијативе за удруживање земљорадника, за самоуправно споразумевање о трајној сарадњи земљорадника који нису чланови задруга или сличних облика удруживања земљорадника, затим о сарадњи земљорадничких задруга, као и основних и других организација удруженог рада, у циљу његовог организованог укључивања у систем социјалистичких самоуправних односа, друштвеног планирања и остваривања других задатака утврђених њиховим статутима, а у сагласности са постојећим законским прописима.

Као што видимо, Устав Југославије од фебруара 1974. а тако исто и Закон о удруженом раду из новембра 1976. на нов начин постављају и решавају питање даљих односа између индивидуалних власника земље на селу, с једне стране, и земљорадничких задруга и уопште друштвених газдинстава, с друге стране. У њима се у ствари изграђују оквири у којима ће се — кроз самоуправне споразуме, који ће се склапати између свих заинтересованих партнера у области пољопривреде уопште и посебно између индивидуалних произвођача и земљорадничких задруга, регулисати и питања која се односе на услове у којима ће бити могућно да се проширују земљишне површине у друштвеном сектору или да се на друге одговарајуће начине омогућава подруштвљавање процеса производње и на оним обрадивим површинама које се још налазе у приватном власништву. На овај начин ће се постепено заснивати и даље развијати и нови друштвени односи на селу.

С друге стране, Закон о удруженом раду ствара битне претпоставке на основу којих ће индивидуални власници на селу имати пуно поверење у основне организације удруженог рада у области пољопривреде и на основу којих ће се између њих остварити и за све partnere корисна сарадња. Тако ће се избећи парадоксалне ситуације које сада имамо на нашем селу када, на једној страни, желимо да развијемо свестрану кооперацију са индивидуалним произвођачима и да тако повећамо обим пољопривредне производње и продуктивности рада у овом сектору привреде, — и када се, с друге стране, смањује како сам број земљорадничких задруга, тако и обим њихове активности, као и њихова ефикасност.

У досадашњој ситуацији било је стотине па и хиљаде села без задружних и сличних организација које би помагале сељацима у њиховом раду, односно уз чију помоћ би они могли да унапређују пољопривредну производњу. Досад су у ствари многе земљорадничке задруге, без обзира на жеље и интересе њихових чланова, биле механички припајане пољопривредно-индустријским комбинатима и трговинским организацијама, па су на овај начин индивидуални произвођачи били мање или више прелуштени себи у решавању сложених проблема везаних за организовање и развој савремене пољопривредне производње.

Како се то могло запазити из свега онога што је напред речено, нови Устав, као и Закон о удруженом раду, о коме је напред било речи, заједно са другим пратећим прописима који су већ донети или се припремају, — на нов, ефикаснији и еластичнији начин регулишу, поред осталог, и правни режим кооперације између подруштвљене и индивидуалне економије у пољопривреди, па се зато може с правом рећи да ће све то у значајној мери допринети не само модернизовању и даљем развоју пољопривредне производње већ и унапређењу и даљем развијању нових социјалистичких друштвених односа на југословенском селу.

др Велимир Васић